

Milda Adamonytė

Nepriklausoma tyrėja

Sakralinės architektūros modernėjimas Lietuvoje 1918–1940 m.: architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio bažnyčios

Nors Pirmosios Lietuvos Respublikos modernios architektūros fenomenas sulaukė gausaus tyrėjų dėmesio, moderni sakralinė architektūra kaip tipologinė grupė, be keleto pavienių objektų, liko tyrėjų paraštėse. Straipsnyje per architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio projektuotų ir statytų bažnyčių proceso atvejį siekiama išryškinti, kokie sakralinės architektūros bruožai Pirmojoje Lietuvos Respublikoje gali būti vertinami kaip modernūs – t. y. grindžiami naujomis idėjomis¹. Tikslui pasiekti pasitelkiamas proceso analizės metodas, tyrimas atliekamas remiantis XX a. 3–4 dešimtmečių viešojo diskurso liudijimais, natūroje išlikusių objektų ir archyvinių šaltinių tyrinėjimu.

Reikšminiai žodžiai: modernioji architektūra, sakralinė architektūra, Pirmoji Lietuvos Respublika, architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, proceso analizė

XX a. pirmojoje pusėje visame pasaulyje mąstytojai ir kūrėjai sprendė klausimą, kokia yra religijos ir jos praktikų vieta sparčiai modernėjančiame pasaulyje. Tikinčiųjų skaičiumi nė kiek nemenkstančių religijų atstovai taip pat vienaip ar kitaip reagavo į sparčius modernizacijos procesus. Tarp jų atsirado drąsių mąstytojų ir architektų, kurie buvo įsitikinę tiek religinės praktikos, tiek sakralinės architektūros pokyčio bei aktualizavimo reikalingumu. Naujausi modernios architektūros tyrimai atkleidžia, kad XX a. pirmojoje pusėje visame pasaulyje iškilė modernių bažnyčių, cerkvių, sinagogų ir mečečių, grįstų jau naujomis idėjomis².

Tai, jog ir Pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. vyko sakralinės architektūros pokyčiai „šiuolaikiškesnės raiškos link“³, pažymėjo

¹ Straipsnis parengtas magistro baigiamojo darbo „Sakralinės architektūros modernėjimas Lietuvoje 1918–1940 m.: architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio palikimas“ pagrindu (darbas apgintas Vilniaus universitete, Istorijos fakultete 2021 m., darbo vadovė – prof. dr. Marija Drėmaitė).

² Britton (2020), 143.

³ Jankevičiūtė (2003), 249.

dailės istorikė Giedrė Jankevičiūtė⁴. Tyrinėdama Romos Katalikų bažnyčios dailę mokslininkė atkreipė dėmesį, kad ryškesni modernių bažnyčių architektūros atvejai visoje Lietuvoje galėjo būti sukurti architektų-modernistų, tokių kaip Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, Feliksas Vizbaras, Karolis Reisonas, Algirdas Šalkauskis, Stasys Kudokas ir Jonas Mulokas⁵. Vadovaujantis Kazio Misiaus ir Romualdo Šinkūno Lietuvos bažnyčių žinynu galima apskaičiuoti, kad Pirmojoje Lietuvos Respublikoje buvo pastatyta apie šimtas trylika bažnyčių⁶, tačiau šiandien nėra ištirta, kiek iš jų turi moderniai architektūrai būdingų bruožų. Tyrėjų dėmesio skirta pavieniams ryškiausiems laikinojoje sostinėje Kaune iškilusiems modernios sakralinės architektūros atvejams – Kristaus Prisikėlimo, Švč. Jėzaus Širdies, Evangelikų reformatų bažnyčioms.

Modernios sakralinės architektūros tyrimai šiandien gali reikšmingai papildyti gausiai išplėtotą modernios architektūros Pirmojoje Lietuvos Respublikoje pasakojimą. Pasirinkta tyrimo kryptis svarbi siekiant išryškinti, kad, lygiai kaip kitose šalyse⁷, modernią Lietuvos valstybę kuriantys gyventojai svarstė, kokios naujos sakralinės erdvės gali perteikti besikeičiančias religines praktikas. Ne mažiau aktualu ir tai, kad XX a. pirmojoje pusėje puoselėta sakralinės architektūros mintis šiandien gali tapti sakralinės architektūros teorijos pagrindu.

Analizuojant Pirmosios Lietuvos Respublikos sakralinės architektūros modernėjimą tyrimo objektu tapo Vytauto Landsbergio-Žemkalnio sakralinės architektūros projektavimo procesai bei statymo raida nuo 1926 iki 1940 metų. Architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu suprojektavo ir iki galo statyboms vadovavo Kyburių (Pasvalio r.) (1926–1927), Kybartų (1926–1929), Mažeikių (1928–1936) ir Šakių (1934–1940) bažnyčioms. Architektas parengė Sudargo (Šakių r.) bažnyčios rekonstrukcijos projektą (1929), vadovavo šios bažnyčios sienų pastatymui iki karnizo, taip pat parengė Seredžiaus bažnyčios bokštų restauracijos projektą (1930), Šv. Onos

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat.

⁶ Misius, Šinkūnas (1993).

⁷ Britton (2020), 143.

koplyčios Kačerginėje projektą (1936–1937). Architektas parengė Barzdų (Šakių r.) Kristaus Karaliaus bažnyčios projektą (1928) bei Alytaus Šv. Liudviko bažnyčios rekonstrukcijos projektą (1927), tačiau šie nebuvo įgyvendinti. Dalyvauta ir Prisikėlimo bažnyčios Kaune projektavimo konkurse (1928). Architektas sudarė preliminarias Šančių (Kaune) ir Santaikos (Alytaus r.) bažnyčių statymo sąmatas (1928).

Šio straipsnio tikslas yra per Vytauto Landsbergio-Žemkalnio bažnyčių projektavimo ir statymo procesą išryškinti, kokie sakralinės architektūros Pirmojoje Lietuvos Respublikoje bruožai gali būti vertinami kaip kokybiškai nauji ar, kitaip tariant, modernūs – t. y. grindžiami naujomis idėjomis. Modernioji architektūra tekste apibrėžiama per kultūrinių procesų visumą⁸ ir traktuojama ne kaip konkreti stilistika, o kaip architektūriniai įvykiai, sekę po istorizmo⁹. Tikslui pasiekti pasitelkiamas proceso analizės metodas, kuris nurodo į rezultato aiškinimą per prieš tai vykusius priežastinius procesus¹⁰. Tyrimas atliekamas remiantis XX a. 3–4 dešimtmečių viešojo diskurso liudijimais, natūroje išlikusių objektų ir archyvinių šaltinių tyrinėjimu. Vytauto Landsbergio-Žemkalnio sakralinės architektūros kūriniai čia interpretuojami derinant liturginio atsinaujinimo sąjūdžio, Lietuvos bažnyčių statybos proceso demokratizavimo, modernizmo architektūros ir tautinės kultūros perspektyvas.

Vytauto Landsbergio-Žemkalnio bažnyčių sąsajos su liturginio judėjimo idėjomis

Architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio sakralinės architektūros projektuose ir pastatytose bažnyčiose aptinkama keletas vidaus įrangos naujovių – tai altoriaus proporcijų pakeitimai, siekis taikyti menų sintezės bažnyčioje idėją, gerinti altoriaus matomumą. Pokyčiai Landsbergio-Žemkalnio bažnyčių vidaus įrangoje gali būti susiję su Bažnyčios pokyčiais idėjiniame lygmenyje – tiksliau, XX a. I pusės liturginiame judėjime išryškinta liturgijos sureikšminimo ir tikinčiųjų į ją įsitraukimo idėja. Šiai idė-

⁸ Van Oers (2003), 7.

⁹ Drémaitė (2012), 151–152.

¹⁰ Beach, Pedersen (2014), 10.

jai pritarę architektai svarstė, kaip šios idėjos turėtų būti išreikštos sakralinėse erdvėse. Kai kurie Landsbergio-Žemkalnio bažnyčių vidaus pokyčiai turi panašumų su vienos iš liturginio judėjimo krypčių – kristocentrinės liturginės judėjimo krypties teologų ir architektų pasiūlytais sprendimais.

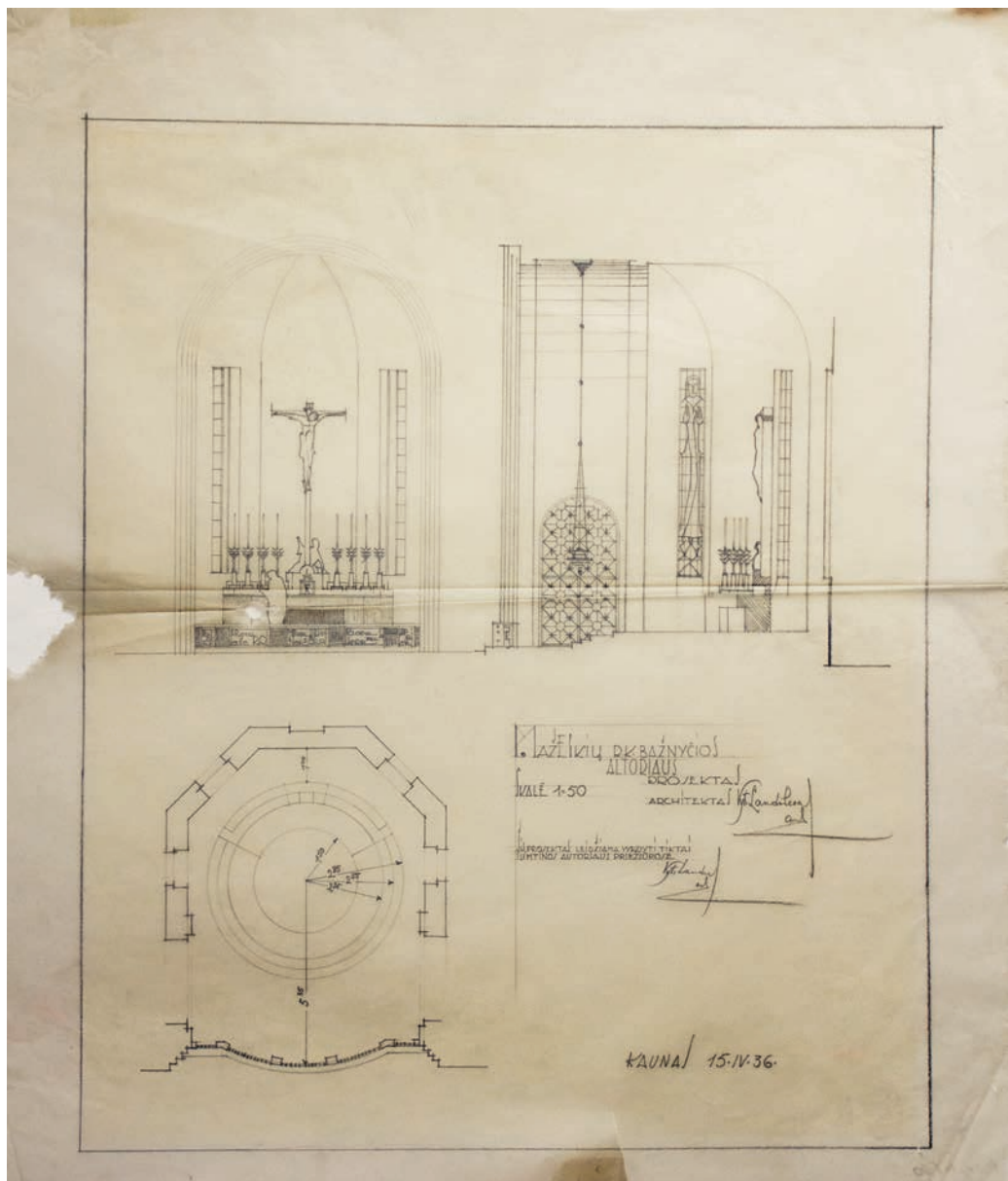
Kristocentrinio liturginio judėjimo kryptis siejama su Kelno kunigo Rütger Johannes van Acken idėjomis, 1922 m. išspausdintomis veikale „Kristocentrinis bažnytinis menas. Pasiūlymas liturginio menų sintezei“ (vok. „Christozentrische Kirchenkunst. Ein Entwurf zum liturgischen Gesamtkunstwerk“). Pagrindinė šios kristocentrinio liturginio judėjimo krypties idėja yra ta, jog liturgijos žiūros centras ir esmė yra viskas, ką daro kunigas, dėl to geriausias būdas įtraukti tikinčiuosius į liturgiją yra gerinti kunigo matomumą ir girdimumą¹¹. Veikale išsamiai aprašyta, kaip turėtų būti išdėstyta naujos bažnyčios įranga, išspausdinti teoriją iliustruojantys piešiniai. Šiandien nėra žinoma šaltinių, įrodančių, kad architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis buvo susipažinęs su Johannes van Acken veikalu. Vis dėlto, net jeigu architektas ir nežinojo kristocentrinio liturginio judėjimo krypties idėjų, o jas jis pritaikė kopijuodamas matytus pavyzdžius, t. y. Prancūzijoje ar Vokietijoje iškilusias bažnyčias, kuriose šios idėjos buvo įgyvendintos, šiame straipsnyje tai traktuojama kaip sėkmingai įvykusi idėjų sklaida.

Pirmoji ryški bažnyčių įrangos naujovė, aptinkama architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio bažnyčiose, yra altoriaus proporcijų pakeitimas. Daugelyje architekto projektuotų bažnyčių vietoj įprasto didelio, visą galinę bažnyčios sieną dengiančio retabulo architektas pasiūlė „kompaktišką retabulo kompoziciją“¹². Keletui paties projektuotų bažnyčių architektas sukūrė didįjį altorių. Kituose bažnyčių projektuose architekto taip pat nupiešti didžiojo altoriaus eskizai. Visą galinę altoriaus sieną dengiančio retabulo atsisakymas būdingas visoms liturginio judėjimo kryptims. Pasitelkdami tokią bažnyčių vidaus įrangos naujovę liturginio judėjimo nariai siekė sukonzentruoti pamaldose dalyvaujančio tikinčiojo žvilgsnį ir dėmesį į liturgijos veiksmus.

Vienintelė sakralinė erdvė, kurioje iki šiandien yra išlikusi architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio suprojektuota altoriaus kompozicija,

¹¹ Stegers (2008), 20.

¹² Jankevičiūtė (1997), 184.

1. Vytautas Landsbergis-Žemkalis. Mažeikių bažnyčios altoriaus projektas, Kaunas, 1936 o4 15. LLMA, f. 81, ap. 1, b. 690, l. 4

yra Mažeikių bažnyčia. Mažeikių bažnyčios altoriaus projektą architektas parengė 1936 m. balandžio 15 d. (žr. 1 iliustraciją)¹³. Čia vietoje retabulo įkomponuota skulptūrinė grupė – kryžius su Nukryžiuotoju ir priklausiusia atgailaujanti šv. Marija Magdalietė. Projekte pridėtas architekto prieraišas „projektas leidžiamas vykdyti tikrai išimtinai autoriaus priežiūroje“ leidžia suprasti, kad nors architektas altorių suprojektavo, ne pats jį įgyvendino (žr. 2 iliustraciją)¹⁴.

Kybartų bažnyčios didžiojo altoriaus kompozicija, įgyvendinta 1929 m.¹⁵, šiandien priskiriama skulptoriaus Broniaus Pundziaus autorystei¹⁶. Vis dėlto išlikę architekto Landsbergio-Žemkalnio Kybartų didžiojo altoriaus eskizai byloja apie tai, kad idėją, kokio dydžio ir proporcijų turėtų būti didžiojo altoriaus kompozicija, sukūrė pats architektas (žr. 3, 4, 5 iliustracijas)¹⁷. Iš eskizų atrodo, kad architektas sugalvojo ir pačią retabulo kompoziciją, dedikuotą Išganytojui, susidedančią iš graikiškos kryžiaus formos reljefo, Kristaus bei jį lydinių moterų skulptūrų¹⁸. Architekto Landsbergio-Žemkalnio Kybartų bažnyčios altoriaus eskizuose retabulo kompozicija yra modernių formų bei gana mažo dydžio.

Detalesnes ar visai eskizines altoriaus kompozicijas architektas pristatė beveik visuose savo sakralinės architektūros projektuose. Tik Sudargo bažnyčios atveju nupieštas gana stambus istoristinių formų retabulas (žr. 6 iliustraciją)¹⁹. Šį išskirtinį atvejį galima paaiškinti tuo, kad architektas nebuvo bažnyčios projekto autorius ir į bažnyčios statybos procesą įsijungė statyboms jau gerokai pasistūmėjus, o projektą, pagal kurį buvo statoma bažnyčia, tik koregavo (pirminio projekto autorius inž. J. Mazelis)²⁰. Dėmesio vertas ir Prisikėlimo bažnyčios projektas – čia

¹³ Mažeikių bažnyčios altoriaus projektas, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, Kaunas, 1936 04 15, Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau – LLMA), f. 81, ap. 1, b. 690, l. 4.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Mošaičių (1929), 560.

¹⁶ Jankevičiūtė (1997), 184.

¹⁷ Bažnyčios altoriaus eskizai, [b.m.], LLMA, f. 81, ap. 1, b. 686, l. 76–78.

¹⁸ Ten pat.

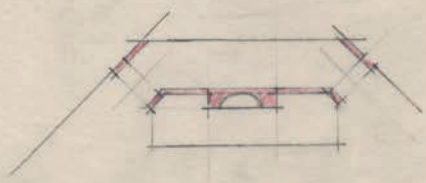
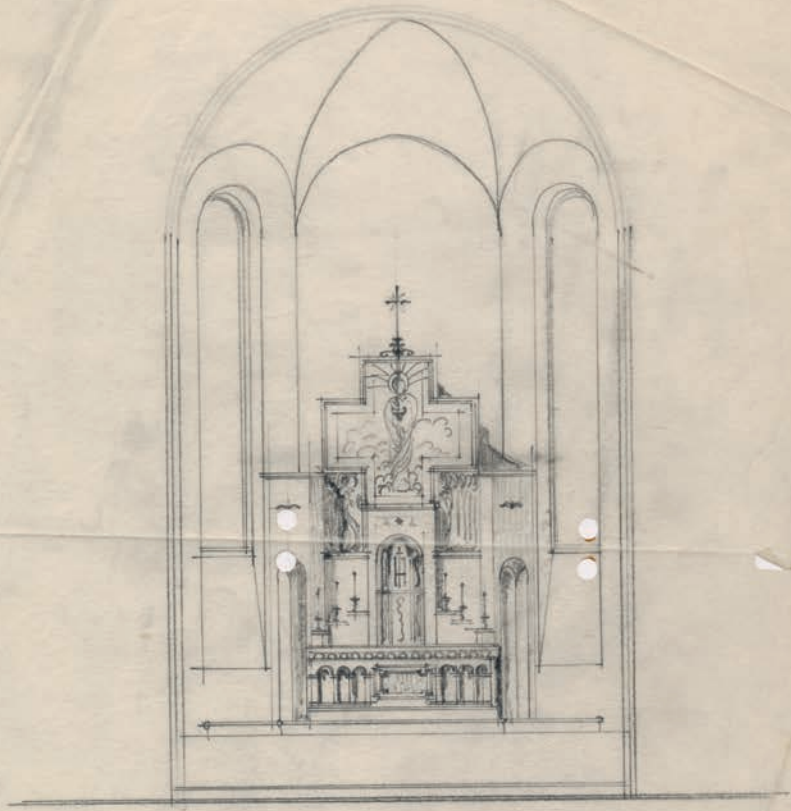
¹⁹ Ten pat, 5.

²⁰ Projektas Katalikų bažnyčios m. Sudargo, aut. J. Mazelis, 1924 09 12, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 1622, ap. 4, b. 1139, l. 21–23.

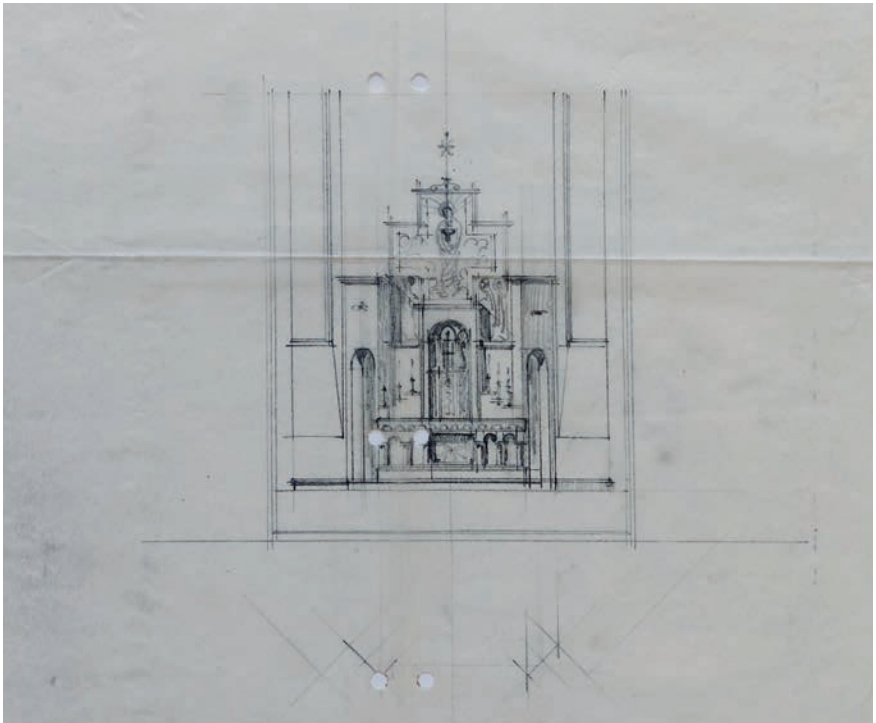

2. Mažeikių bažnyčios centrinio altoriaus nuotrauka. Kosto Bužoko nuotr., 1936.
Mažeikių muziejaus mokslinis archyvas, inv. Nr. GEK MM 14452

276

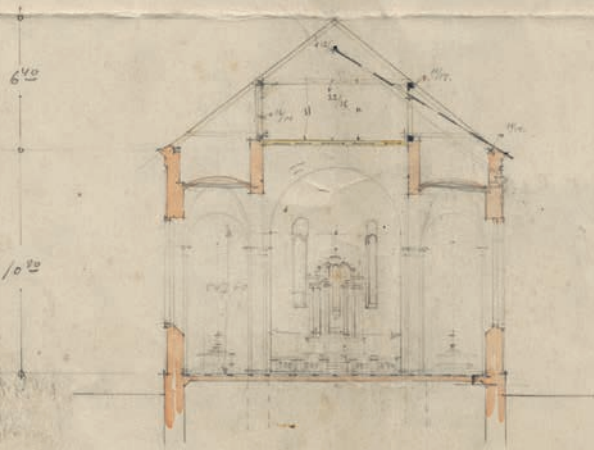
3-5. Bažnyčios altoriaus eskizas. LLMA, f. 81, ap. 1, b. 686, l. 76-78

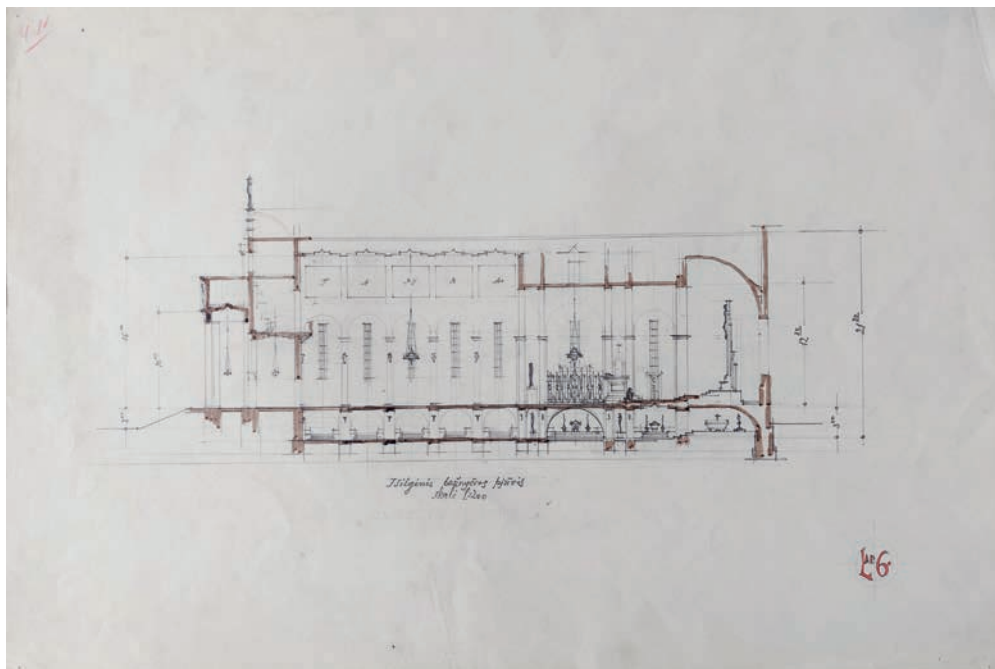
SUDARGO PARAPIJOS BAŽNYČIOS
SKERSINIS PJŪVIS SKL. 1:200.

KAUNAS, 1927-28-29.

№	Aprašymas	Plotas, kv. m.	Plotas, kv. m.	Plotas, kv. m.	Plotas, kv. m.
1	Stogo sparnai	122	16	—	—
2	Spakas	122	16	—	—
3	—	122	4	—	—
4	Šventosios pogrindis	—	—	172	—
5	Šventosios šlaitas	122	24	172	—
6	Skalotuvai	122	6	—	—
7	—	122	24	—	—
8	—	122	24	—	—
9	—	122	24	—	—
10	—	122	24	—	—
11	—	122	24	—	—
12	—	122	24	—	—
13	—	122	24	—	—
14	—	122	24	—	—
15	—	122	24	—	—
16	—	122	24	—	—
17	—	122	24	—	—
18	—	122	24	—	—
19	—	122	24	—	—
20	—	122	24	—	—
21	—	122	24	—	—
22	—	122	24	—	—
23	—	122	24	—	—
24	—	122	24	—	—
25	—	122	24	—	—
26	—	122	24	—	—
27	—	122	24	—	—
28	—	122	24	—	—
29	—	122	24	—	—
30	—	122	24	—	—
31	—	122	24	—	—
32	—	122	24	—	—
33	—	122	24	—	—
34	—	122	24	—	—
35	—	122	24	—	—
36	—	122	24	—	—
37	—	122	24	—	—
38	—	122	24	—	—
39	—	122	24	—	—
40	—	122	24	—	—
41	—	122	24	—	—
42	—	122	24	—	—
43	—	122	24	—	—
44	—	122	24	—	—
45	—	122	24	—	—
46	—	122	24	—	—
47	—	122	24	—	—
48	—	122	24	—	—
49	—	122	24	—	—
50	—	122	24	—	—
51	—	122	24	—	—
52	—	122	24	—	—
53	—	122	24	—	—
54	—	122	24	—	—
55	—	122	24	—	—
56	—	122	24	—	—
57	—	122	24	—	—
58	—	122	24	—	—
59	—	122	24	—	—
60	—	122	24	—	—
61	—	122	24	—	—
62	—	122	24	—	—
63	—	122	24	—	—
64	—	122	24	—	—
65	—	122	24	—	—
66	—	122	24	—	—
67	—	122	24	—	—
68	—	122	24	—	—
69	—	122	24	—	—
70	—	122	24	—	—
71	—	122	24	—	—
72	—	122	24	—	—
73	—	122	24	—	—
74	—	122	24	—	—
75	—	122	24	—	—
76	—	122	24	—	—
77	—	122	24	—	—
78	—	122	24	—	—
79	—	122	24	—	—
80	—	122	24	—	—
81	—	122	24	—	—
82	—	122	24	—	—
83	—	122	24	—	—
84	—	122	24	—	—
85	—	122	24	—	—
86	—	122	24	—	—
87	—	122	24	—	—
88	—	122	24	—	—
89	—	122	24	—	—
90	—	122	24	—	—
91	—	122	24	—	—
92	—	122	24	—	—
93	—	122	24	—	—
94	—	122	24	—	—
95	—	122	24	—	—
96	—	122	24	—	—
97	—	122	24	—	—
98	—	122	24	—	—
99	—	122	24	—	—
100	—	122	24	—	—

6. Sudargo parapijos bažnyčios skersinis pjūvis, Kaunas, 1929 03 08. LLMA, f. 81, ap. 1, b. 688, l. 5

7. Išilginis Priskėlimo bažnyčios pjūvis. LLMA, f. 81, ap. 1, b. 692, l. 6

vietoj retabulo architektas numatė didelį kryžių (žr. 7 iliustraciją)²¹. Taigi, architekto Landsbergio-Žemkalnio projektuotos didžiųjų altorių kompozicijos yra drąsus vidaus bažnyčios įrangos pokytis XX a. pirmosios pusės Lietuvos bažnyčių kontekste, kurio priežasčių galima ieškoti liturginio judėjimo teorijoje.

Antrasis architekto Landsbergio-Žemkalnio sakralinės architektūros kūrybos bruožas, leidžiantis jį lyginti su kristocentrinės liturginės judėjimo krypties atstovais, yra architekto taikyta menų sintezės bažnyčioje idėja. Landsbergis-Žemkalnis ne tik siekė išorės stilistiką atkartoti

²¹ Skersinis Priskėlimo bažnyčios pjūvis, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, [b. m.], LLMA, f. 81, ap. 1, b. 692, l. 6.

vidaus įrangoje²², bet taip pat aktyviai įsitraukė į bažnyčių vidaus puošybą, kiek įmanoma pats projektuodamas vidaus įrangos detales ir aktyviai bendraudamas su bažnyčiai kuriančiais dailininkais. Tokiųjų menų sintezės (vok. *gesamtkunstwerk*) idėją sakralinei architektūrai taip pat propagavo kristocentrinio liturginio judėjimo krypties pradininkas Johannes van Acken.

Prielaidą, jog architektas siekė įsitraukti į bažnyčios puošybą, geriausiai patvirtina Mažeikių bažnyčios atvejis, nes šiandien yra išlikę Landsbergio-Žemkalnio projektuotų įrangos detalių brėžiniai, taip pat architekto susirašinėjimai su šia bažnyčiai kūrasiu dailininku Rimtu Kalpoku. Be to, kad architektas Landsbergis-Žemkalnis suprojektavo Mažeikių bažnyčios didįjį altorių, jis taip pat sukūrė centrinės apsidės langų vitražų²³, tabernakulio durelių²⁴, presbiterijos grotelių²⁵, kryžiaus kelio stočių eskizus (žr. 8, 9, 10 iliustracijas)²⁶, taip pat išorines bažnyčios duris, kuriose atsikartoja bažnyčios bokšte įkomponuota modernizuoto kryžiaus forma ir kt. (žr. 11 iliustraciją)²⁷. Iš dailininko Rimto Kalpoko laiško architektui Landsbergiui-Žemkalniui aišku, kad architektas norėjo smulkiai žinoti viską, kaip sekasi bažnyčios puošimo procesas²⁸. Dailininkas siuntė architektui nuotraukas su naujai įgyvendintais savo kūriniams²⁹. Taigi, naujai pastatytoje Mažeikių bažnyčioje architektas prižiūrėjo atliekamus dailės darbus, esant reikalui juos koregavo.

²² Jankevičiūtė (2003), 249.

²³ Mažeikių bažnyčios altoriaus projektas, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, Kaunas, 1936 04 15, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 690, l. 4.

²⁴ Mažeikių bažnyčios Tabernakulio durelės, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, Kaunas, 1936 06 27, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 690, l. 9, 10.

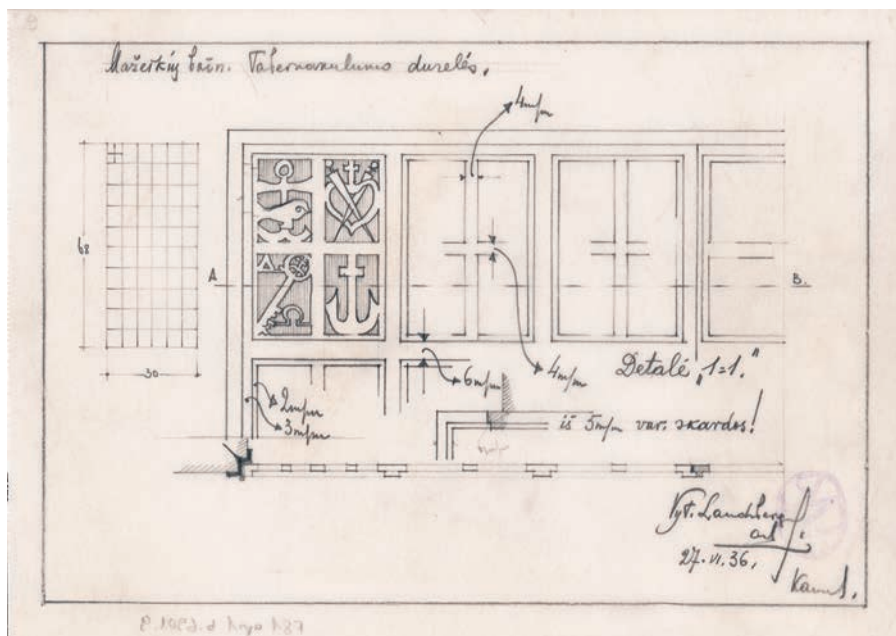
²⁵ Mažeikių bažnyčios bokšto pjūvis, presbiterijos grotelių darbo brėžinys, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, 1936 06 12, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 690, l. 37.

²⁶ Mažeikių Romos katalikų bažnyčios stacijos projektas-bareljefas, [b. m.], LLMA, f. 81, ap. 1, b. 690, l. 13.

²⁷ Mažeikių bažnyčios išorinių durų detalių brėžinys, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, [b. m.], LLMA, f. 81, ap. 1, b. 690, l. 16.

²⁸ Rimto Kalpoko laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Mažeikiai, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 690, l. 70.

²⁹ Ten pat.

8. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Mažeikių bažnyčios tabernakulio durelės, Kaunas, 1936 06 27. LLMA, f. 81, ap. 1, b. 690, l. 9

Įsitraukdamas į bažnyčios puošybos procesus architektas siekė „kompozicinės visumos“³⁰.

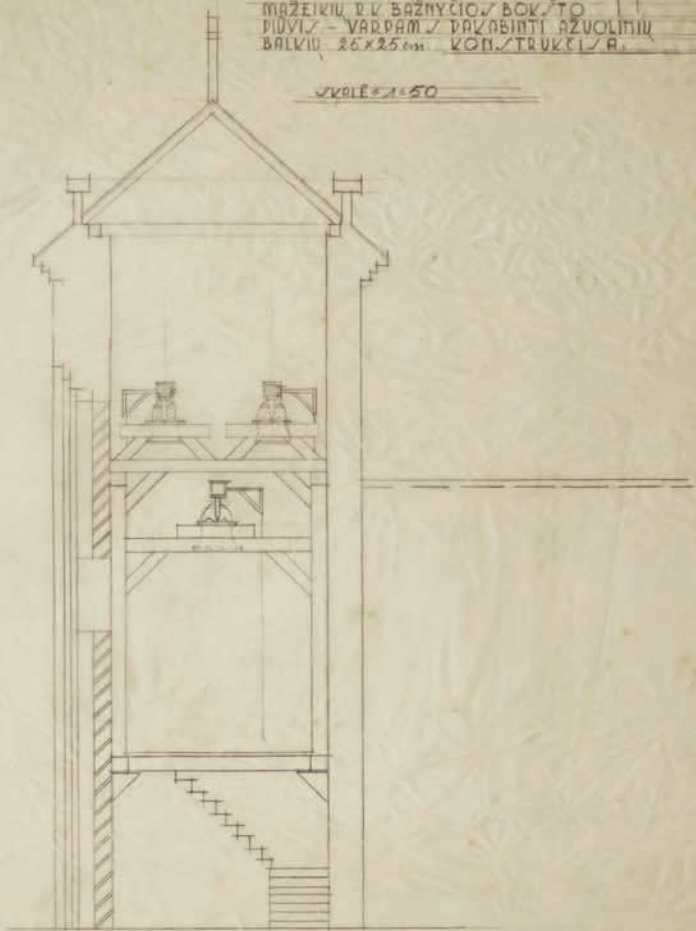
Kybartų bažnyčios vidaus įrangoje aiškiai atsiskleidžia architekto siekis joje pratęsti išorės stilistikoje taikytus meninės raiškos principus³¹. Pavyzdžiui, keletas vidaus elementų, tokių kaip choro parapetas iš modernių formų ažuro ir kt., tiesiogiai atkartoja modernizuoto kryžiaus formą, įkomponuotą pastato eksterjere bent kelete vietų (žr. 12, 13 iliustracijas). Bažnyčios viduje architektas taikė ir tuos pačius meninės raiškos būdus –

³⁰ Vytauto Landsbergio-Žemkalnio laiškas Telšių vyskupijos kurijos meninei komisijai, Kaunas, 1969 03 01, Telšių vyskupijos kurijos archyvas, Mažeikių parapijos byla.

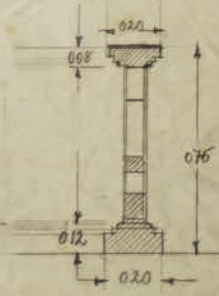
³¹ Jankevičiūtė (2003), 249.

MAŽEIKIŲ DV. BAŽNYCIOJŲ BOKŠTO
 PUVIŲ - VARPAMŲ PAKABINTI AŽVOLINIŲ
 BALKIŲ 25x25cm KONSTRUKCIJA.

SKALĖ 1:50

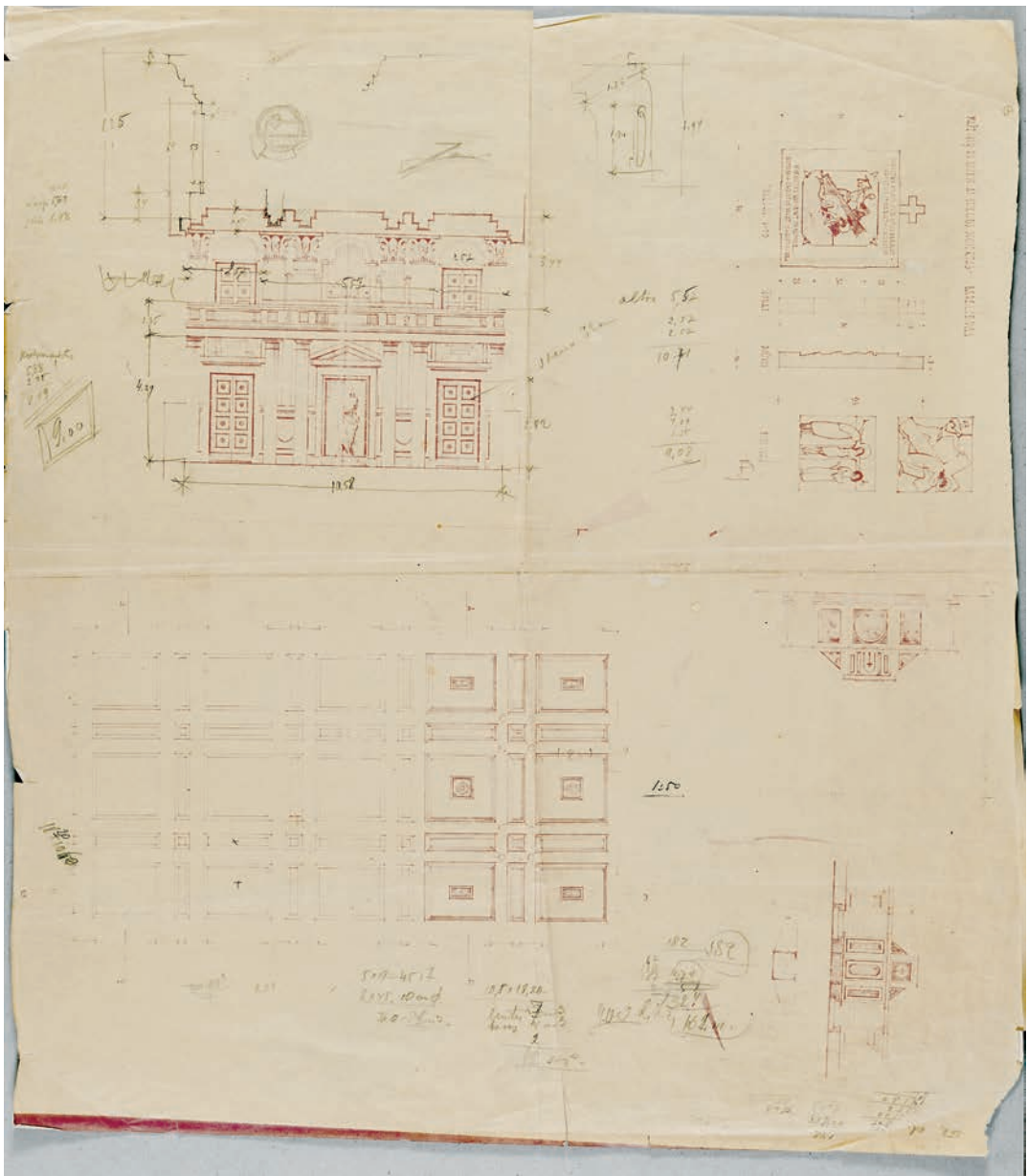

PREKTERIŲŲ GROTELĖŲ AŽVOLINIŲ BRUŽ 1/8cm pūvis a-b

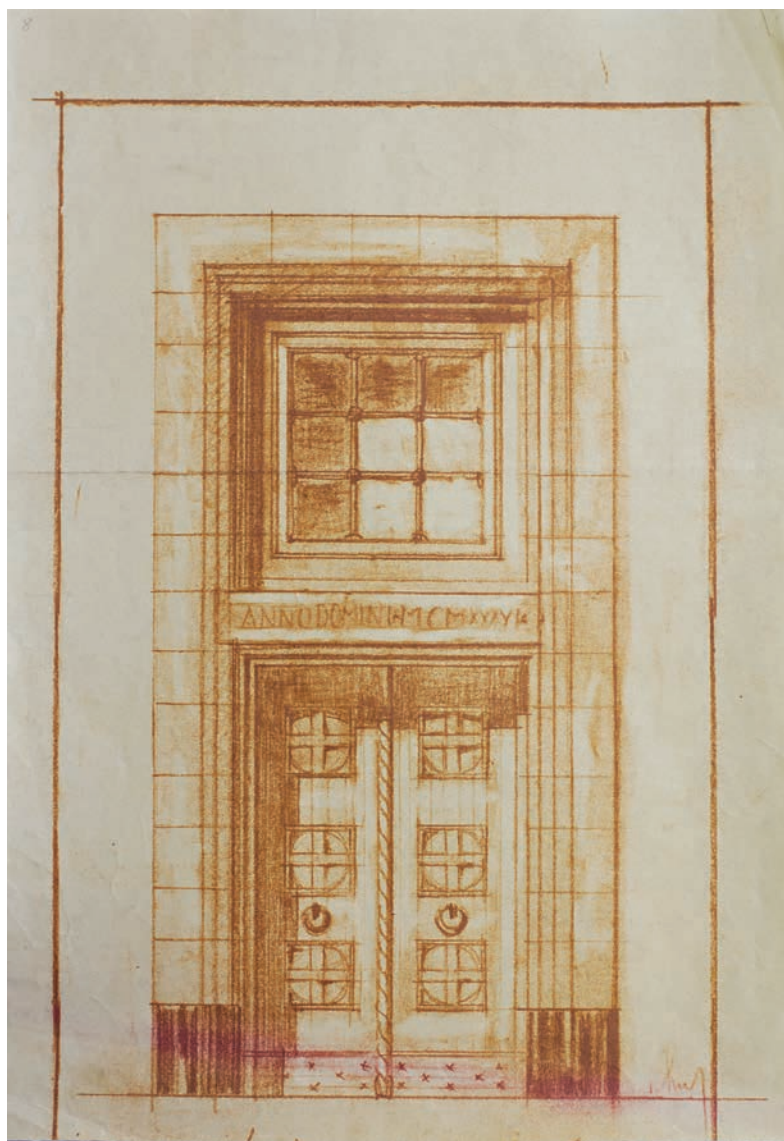
SKALĖ 1:10

1924

10. Mažeikių Romos katalikų bažnyčios stacijos projektas-bareljefas.
LLMA, f. 81, ap. 1, b. 69o, l. 13

← 9. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Mažeikių bažnyčios bokšto pjūvis, presbiterijos grotelių darbo brėžinys, 1936-06-12. LLMA, f. 81, ap. 1, b. 69o, l. 37

11. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Mažeikių bažnyčios išorinių durų brėžinys.
LLMA, f. 81, ap. 1, b. 690, l. 8

tai geometrinių formų kontrastas su keletu abstrahuotų ir išdidintų architektūrinių detalių. Tiek Kybartų, tiek Mažeikių bažnyčiose taikytas kompozicinės vientisumo siekis panašus į kristocentrinio liturginio judėjimo krypties šalininkų taikytą menų sintezės idėją, kurios siekis – vesti tikinčiojo žvilgsnį kunigų veiksmų link.

Trečiasis architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio projektuotų ir pastatytų bažnyčių bruožas, kuris gali būti lyginamas su aptariamojo judėjimo krypties šalininkų idėjomis, yra bažnyčios vidaus erdvės išdėstymas ir sėdimųjų vietų įkomponavimas į bažnyčios planą taip, kad tikintieji galėtų geriau matyti ir girdėti kunigo veiksmus. Judėjimo krypties pradininkas Johannes van Acken savo leidinyje pasiūlė tokį vidaus įrangos variantą: centrinė nava galėtų būti suprojektuota gana erdvi, joje reikėtų išdėstyti sėdimąsias tikinčiųjų vietas, o šoninės navos turėtų tarnauti kaip siauri perėjimai į suolus³².

Tai, jog Landsbergis-Žemkalnis sprendė altoriaus matomumo klausimą, įrodo pirmieji Kybartų bažnyčios eskiziniai projekto brėžiniai, datuojami 1927 m. sausio 27 d.³³. Juose pateikiamas kupolinės centriškojo plano bažnyčios projekto eskizas. Dėmesio vertas būtent šio projekto planas (žr. 14 iliustraciją). Šalia pagrindinio plano brėžinio pateiktas neįpras-tas mažesnio mastelio plano brėžinys, kuriame raudonais spinduliais pa-vaizduotos zonos, iš kurių nebūtų įmanoma matyti altoriaus. Iš brėžinio aišku, kad altoriaus nesimatytų tik šoninėse, perėjimui skirtose navose³⁴. Tad sėdimosios vietos suprojektuotos vien centrinėje navoje.

Šis centriškojo plano bažnyčios projektas nebuvo įgyvendintas, vie-toj jo Kybartų bažnyčiai pasirinktas ašinio plano bazilikinės struktūros pastato projektas, architekto Landsbergio-Žemkalnio sukurtas 1927 m. kovo 15 d.³⁵. Čia, lygiai kaip ir pirmame projekte, sėdimosios tikinčiųjų vietos numatytos tik centrinėje navoje. Ji daugiau nei dvigubai platesnė už

³² Stegers (2008), 20.

³³ Mūrinės bažnyčios Kybartuose eskizinis projektas, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, 1927 01 25, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 686, l. 1.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Kybartų bažnyčios projektas, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, 1927 03 15, LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 1240, l. 8–9.

12. Kybartų bažnyčios bokšto kryžiaus nuotrauka, 1970. LLMA, f. 81, ap. 1, b. 1092, l. 1

šonines navas, o šoninės navos teskirtos perėjimui į suolus. Įdomu tai, kad šis architekto Landsbergio-Žemkalnio pasiūlytas ašinio plano bazilikinės struktūros Kybartų bažnyčios projektas labai panašus į Acken knygoje randamą kristocentrinės judėjimo krypties teoriją iliustravusį architekto Carl Moritz „Kristocentrinės bažnyčios, skirtos industriniam miestui“, vidaus erdvės piešinį (žr. 15 iliustraciją)³⁶. Kybartų bažnyčios vidaus erdvės išdėstymas į Moritz bažnyčios projektą panašus ne tik centrinės ir šoninių navų proporcijomis, bet taip pat „bazilikinės struktūros [...] erdvių, atribotų kolonomis ir arkomis, kaita“ (žr. 16 iliustraciją)³⁷.

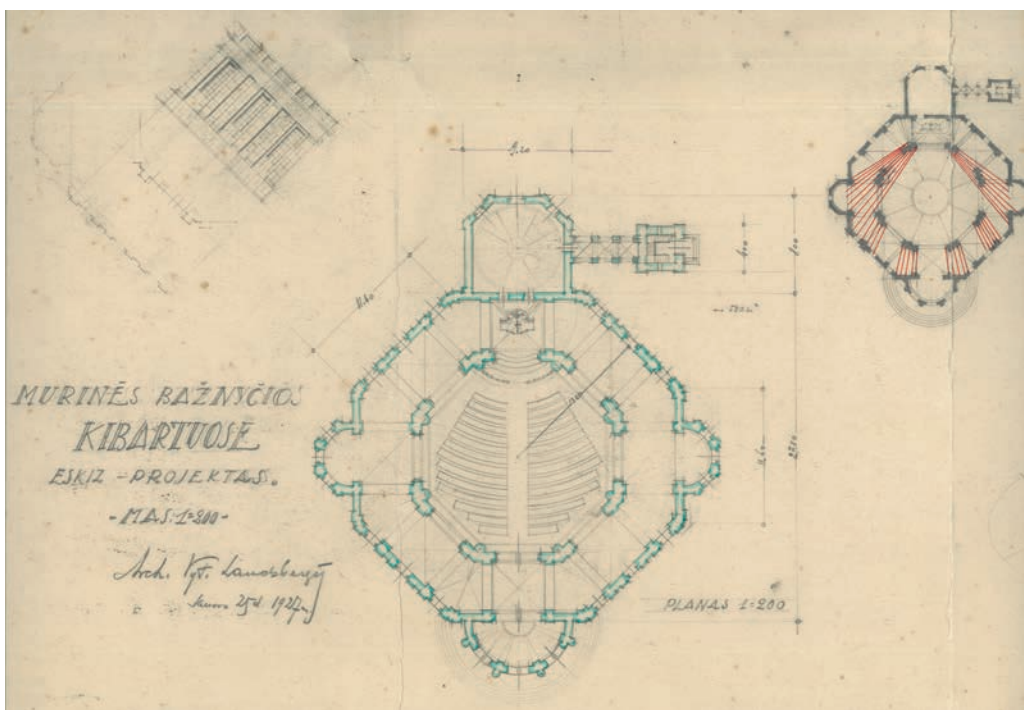
Mažeikių bažnyčios vidaus erdvė suprojektuota panašiai į Kybartų: centrinėje navoje išdėstytos sėdimosios vietos, perėjimui skirtos šoninės navos daug siauresnės už centrinę. Daliai parapijiečių bažnyčios vidaus išdėstymas atrodė neįprastai, taigi naujai, moderniai. Mažeikių bažnyčios statymo istoriją 1963 m. aprašęs tuo metu čia klebonavęs kunigas Stanislovas Gorodeckis teigė: „Bažnyčios vidus neįprastas liaudžiai: pilioriai plonučiai, primena įmonių pastatų vaizdą. Nėra jokios kertelės, kur

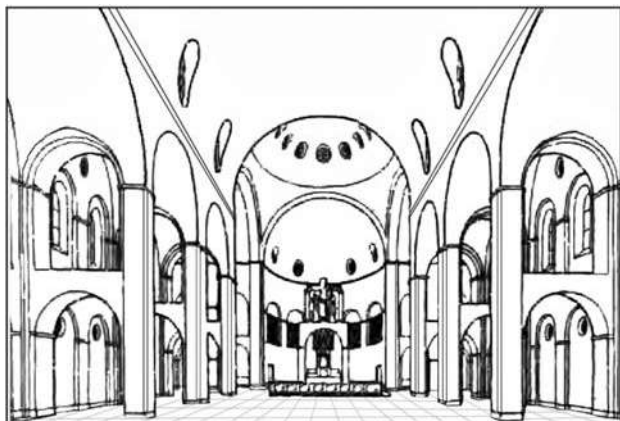
³⁶ Stegers (2008), 20.

³⁷ Kančienė, Minkevičius (1993), 23.

13. Kybartų Eucharistinio Išganytojo bažnyčios vargonų choro su parapetu nuotrauka, Mildos Adamonytės nuotr., 2020

14. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Mūrinės bažnyčios Kybartuose eskizinis projektas, 1927 01 25. LLMA, f. 81, ap. 1, b. 686, l. 1

15. Architekto Carl Moritz piešinys „Kristocentrinės bažnyčios, skirtos industriniam miestui“, 1922. Rudolf Stegers, *Sacred Buildings: A Design Manual*, Basel: Birkhäuser, 2008

16. Kybartų Eucharistinio Išganytojo bažnyčios vidaus nuotrauka, Mildos Adamonytės nuotr., 2020

galėtų žmogus įėjęs pasimelsti, nuošaliai prisiglausti. [...] Apskritai, bažnyčia išėjo protestantiškoje dvasioje.³⁸ Kaip Kybartų ir Mažeikių, taip ir visų likusių architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio suprojektuotų bažnyčių vidus ir vidaus įrangos išdėstytos panašiai – bazilikinės struktūros pastatai viduje suplanuoti taip, kad tikintieji iš savo sėdimųjų vietų galėtų laisvai matyti altorių.

Architekto Landsbergio-Žemkalnio suprojektuotų bažnyčių tyrimas leidžia manyti, kad liturginio judėjimo idėjos galėjo daryti įtaką modernios sakralinės architektūros raidai Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Landsbergio-Žemkalnio projektuotose ir statytose bažnyčiose atsiskleidžia keletas vidaus įrangos naujovių, sutampančių su kristocentrinio liturginio judėjimo krypties šalininkų darbais.

Vytauto Landsbergio-Žemkalnio sakralinės architektūros projektavimas ir realizavimas bažnyčių statybos demokratėjimo akivaizdoje

Architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio sakralinių pastatų kūrimo ir realizavimo raidoje atsiskleidžia ryški socialinio pobūdžio naujovė – stiprus tikinčiųjų įsitraukimas į bažnyčios projektavimo ir statymo procesą. Šio proceso demokratizavimą lėmė besikeičiantis galios santykis tarp dvasininkijos ir pasauliečių bei bažnyčios hierarchų skatinamas Katalikų veikimas³⁹. Bažnyčios pastatymas tapo sudėtingu socialiniu reiškiniu, prie kurio architektas Landsbergis-Žemkalnis turėjo prisitaikyti. Palanki ar mažiau palanki parapijos tikinčiųjų pozicija architektu siūlomų naujovių klausimu buvo reikšminga siekiant jas pritaikyti.

Tikinčiųjų įsitraukimas į architekto Landsbergio-Žemkalnio bažnyčių projektavimo ir statymo procesą pasireiškė visų pirma per naują Bažnyčios suformuotą parapijos valdymo organą – parapijos komitetą. Kaip rašyta 1925 m. gegužės 8 d. oficialiame Lietuvos bažnyčios žurnale „Tiesos kelias“, kunigas su bažnyčios komitetu turėjo tartis, „kuomet

³⁸ Mažeikių parapijos istorija 1905–1963 m., aut. Stanislovas Gorodeckis, Mažeikių muziejaus mokslinis archyvas, b. 633, l. 20.

³⁹ Šliūpas (1934).

norima statyti naują bažnyčią, naują kleboniją, naują špitolę ar koks kitas pačiai bažnyčiai tarnaujās trobesys arba kuomet tokių trobesių reikia daryti kapitalinis remontas, kuriam lėšų reikia gauti iš parapijos“⁴⁰.

Sąmoningumu pasižymėjo Kybartų bažnyčios komiteto nariai, į architektą Landsbergį-Žemkalnį kreipęsi jau apsisprendę bažnyčios stiliaus klausimu. Kybartų parapijos komiteto narys Viktoras Kuraitis 1926 m. gruodžio 23 d. laiške Landsbergiui-Žemkalniui rašė: „mes manome statyti modernišką bažnyčią“⁴¹. Laiške pristatytos ir planuojamos naudoti naujos statybos medžiagos – „akmenis, geležis, stiklas, cementas ir mažiausiai plytų“⁴² – byloja apie sąmoningą komiteto narių apsisprendimą stiliaus atžvilgiu. Kybartų parapijos komiteto nariai pateikė architektui aiškias stilistines gaires, tačiau daug įtakos kūrybiniam procesui nedarė: „fantazija architektoriui lieka laisva gaminant projektą“⁴³. Taigi, šiuo atveju architektas Landsbergis-Žemkalnis turėjo galimybes įgyvendinti architektūrinės naujoves, kurias numatė naujai statomai Kybartų bažnyčiai.

Kiek sunkiau architektui sekėsi susitarti su Mažeikių parapijos komitetu. Architektui pateikus pirmąjį projektą, parapijos komiteto nariai buvo „nepatenkinti, kad bokštą norima statyti šone – nori, kad jis būtų viduryje“⁴⁴. Architektas tam paprieštaravo, tačiau su jo nuomone buvo nesutikta ir galų gale projektą architektas pataisė pagal parapijos pageidavimus (žr. 17 iliustraciją)⁴⁵. Pagal pataisytą projektą buvo pradėtos statybos, išmūryti pamatai. Vis dėlto 1930 m. vasario 28 d. laiške architektui pranešama, kad parapijos komitetas nutarė bažnyčią statyti ne iš betono, bet „būtinai iš plytų“⁴⁶, taigi reikėjo pakeisti visą projektą (žr. 18 iliustraciją). Naujam projektui pateikti modernistinei stilistikai prieštaraujantys pageidavimai, būtent: lubos su skliautais, „viršaus norėtų, kad

⁴⁰ Kun. S. (1925), 107 (320).

⁴¹ Viktorio Kuraičio laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Kybartai, 1926 12 23, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 221, l. 15.

⁴² Ten pat.

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Antano Strazdo laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Mažeikiai, 1928 12 23, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 224, l. 17–18.

⁴⁵ Ten pat, 18.

⁴⁶ Ten pat.

U. R. M. Statybos Inspekcija limituota
prie leidimo 1929 m. biriel. men. 17 d.

6675 Nr.

1929 m. biriel. m. 17 d.

6675 Nr.

in. S. Macijaus

Stalmenas

11 12 27 gulis
13 14
15 16
17 18
19 20
21 22
23 24
25 26
27 28
29 30
31 32
33 34
35 36
37 38
39 40
41 42
43 44
45 46
47 48
49 50
51 52
53 54
55 56
57 58
59 60
61 62
63 64
65 66
67 68
69 70
71 72
73 74
75 76
77 78
79 80
81 82
83 84
85 86
87 88
89 90
91 92
93 94
95 96
97 98
99 100

11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Močiara, kšyion
kompleksu pirmuomen
Vyt. Landsbergis
1929 m. biriel. m. 17 d.

PRIEKĖKINIS BAŽNYČIOS
FASADAS

Arch. Vyt. Landsbergis

17. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Mažeikių bažnyčios projektas,
„Priešakinis bažnyčios fasadas“, 1929 06 17. Mažeikių Švč. Jėzaus Širdies parapijos archyvas

D. KATALIKU BAŽNYČIA
MAŽEIKIUOSE
Vytautas Landsbergis
ant.

18. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Mažeikių bažnyčios perspektyva.
Mažeikių Švč. Jėzaus Širdies parapijos archyvas

neišeitų labai monotoniškas“⁴⁷, nesutikta, kad būtų keičiami jau pastatyti pamatai⁴⁸. Taigi, Mažeikių bažnyčios projektavimo ir statymo procesas, priešingai nei Kybartų atveju, atspindi parapijos tikinčiųjų priešinimąsi architektūrinėms naujovėms – nesutikta su nauja statybos medžiaga betonu, prašyta istoristinio stiliaus elementų Tampa aišku, kad Mažeikių bažnyčios atveju architektas neturėjo sąlygų visiškai įgyvendinti paties numatytą modernios sakralinės architektūros viziją.

Parapijos komiteto svarbą darant ne tik administracinius, bet ir estetinius su bažnyčios statyba susijusius sprendimus gerai atspindi Sudargo bažnyčios atvejis. Sudargo komiteto bei klebono nesutarimas su architektu Landsbergiu-Žemkalniu baigėsi tuo, kad architektas buvo atleistas iš pareigų. Nesutarimo priežastis buvo netinkamai išmūrytas bažnyčios karnizas. Architektui Landsbergiui-Žemkalniui pareikalavus nuardyti ne pagal jo brėžinių proporcijas išlipdytą karnizą, jam buvo atsakyta, kad parapijos komitetas nesutinka nei perstatyti naujo karnizo, nei pakeisti tuo metu jį mūrijusio techniko Česnakovo⁴⁹. 1929 m. spalio 9 d. architektas gavo iš Sudargo telegramą, kurioje buvo rašoma, kad jis atleidžiamas nuo darbų dėl to, jog nesutinka su parapijos reikalavimais⁵⁰. Taigi, tiek Mažeikių, tiek Sudargo bažnyčios statybų atveju tam tikrais estetiniais klausimais parapijos komiteto pozicijai nesutapus su architekto, padarytas sprendimas būdavo palankus komiteto pusei.

Kitas ne mažiau svarbus socialinis pokytis, daręs įtaką architekto Landsbergio-Žemkalnio projektuotų ir statytų bažnyčių procesui, yra tikinčiųjų įsitraukimas į bažnyčios statymą aukojant. Nors tikinčiųjų aukos visada buvo svarbios statant bažnyčias, Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu tai, kartu su valstybės parama⁵¹, tampa pagrindiniu

⁴⁷ Stanislovo Budvydžio laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Mažeikiai, 1931 01 10, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 224, l. 33.

⁴⁸ Stanislovo Budvydžio laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Mažeikiai, 1931 03 17, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 224, l. 34.

⁴⁹ Vytauto Landsbergio-Žemkalnio rankraštis apie Sudargo bažnyčios statybos įvykius, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 226, l. 13.

⁵⁰ Sudargo parapijos susirinkimo telegrama Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Sudargas, 1929 10 09, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 226, l. 18.

⁵¹ Smilingytė-Žeimienė (2009), 33.

lėšų šaltiniu, nes sumažėja stambių mecenatystės atvejų⁵². Landsbergio-Žemkalnio bažnyčias žmonės rėmė ne tik piniginėmis aukomis, bet ir savanorišku darbu. Kiekvienas tikintysis buvo skatinamas prisiišti „atsakomybę už Bažnyčios gerovę“⁵³. Finansinė priklausomybė nuo parapijos tikinčiųjų dažnai tapdavo kliūtimi bažnyčias pastatyti greitai, kai kurios jų buvo statomos su kuo mažesniu biudžetu. Kartu bažnyčios statymo procesas tapo socialiniu įvykiu, visos bendruomenės projektu.

Turtingos Šakių parapijos tikintiesiems lėšas rinkti sekėsi palyginti gerai. 1926 m. vietinėje spaudoje svarstoma: „Šakių apylinkės yra labai turtingos. [...] Kodėl tokie turtingi parapijiečiai negali naujos bažnyčios pasistatyti?“⁵⁴. Aukos buvo renkamos sekmadienio pamaldų metu⁵⁵. Organizuotos akcijos, kai lėšų turėjo aukoti kiekvienas parapijietis: 1931 m. spaudoje minima, kad „bažnyčios statybai gyventojai moka ypatingus mokesčius“⁵⁶, o 1933 m. pranešama, kad „ūkininkai susitarė mokėti po litą nuo kiekvieno“⁵⁷. Bažnyčios komitetas tuo pačiu tikslu organizuodavo sėkmingas loterijas⁵⁸, kuriose „ypatingai uoliai dalyvavo kaimiečiai“⁵⁹. 1933 m. gegužės 8 d. loterijoje surinkta 2580 Lt ir 20 ct.⁶⁰ 1929 m. spaudoje minima, kad „parapijos susirinkime nutarta naujai statomai bažnyčiai sudėti 14 000 litų“⁶¹. 1937 m. pranešama, kad „susirinkus pasitarti Šakių miesto gyventojams paaiškėjo, kad pernai metais bažnyčios statybos komitetan įplaukė per 15 000 Lt. Beveik tiek pat buvo ir išlaidų. Visi vienas balsiai nutarė ir šiemet aukoti bažnyčios statybai ne mažiau kaip pernai ir remti loteriją, kuri įvyks balandžio 25, 26, 27 d.“⁶².

⁵² Jankevičiūtė (2003), 249.

⁵³ Ten pat, 244.

⁵⁴ Ežekšnis (1926), 444.

⁵⁵ Ūsas (1928), 467.

⁵⁶ Ruošiamasi naujos bažnyčios statybai (1931), 4.

⁵⁷ T. (1933), 81.

⁵⁸ A. (1933), 300.

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Ūsas (1929), 235.

⁶² Ten buvęs (1937), 204.

19. Šakių Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios statybų nuotrauka, 1940.
Zanavykų muziejaus archyvas, inv. Nr. GEK26658, F-5245

Prie naujosios mūrinės Šakių bažnyčios parapijiečiai prisidėjo ne tik aukomis, bet ir nemokamu darbu. 1927 m. sausio 20 d. spaudoje rašoma: „kunigo J. Starkaus rūpesčiu parapijiečiai skubiai veža iš Zyplių medžiagą“⁶³. 1932 m. lapkričio 5 d. Adomas Jakštas teigė: „Vienas klebonas bažnyčios nepastatys. Reikia visiems prisidėti, nes „kur du stos, visados daugiau padarys“⁶⁴. 1939 m. rugpjūčio 5 d. pranešama, kad „susipratusiai parapijiečiai noriai prisideda aukomis ir darbu“ (žr. 19 iliustraciją)⁶⁵. Taigi, sėkmingas Šakių parapijos bendruomenės organizavimasis renkant lėšas ir prisidedant savanorišku darbu galėjo sudaryti palankesnes sąlygas architektui įgyvendinti numatytą modernios sakralinės architektūros projektą.

⁶³ Sl-tis (1927), 61.

⁶⁴ Jakštas (1932), 643.

⁶⁵ Š. (1939), 627.

O Sudargo parapijos lėšų bažnyčiai rinkimą apsunkino konfliktai. Nors pradžioje parapijiečiai aukojo dosniai, bet, pradėję nepasitikėti kunigu, atsisakė padėti ir parapija klimpo į skolas. 1927 m., kai jau buvo pastatyti bažnyčios pamatai ir sienos, kunigui Mykolui Brundzai išvykstant iš parapijos ir spaudoje aprašant jo nuveiktus darbus, minima, kad „be margapinių kunigas dar surinko 20000 litų aukų, o iš viso 60000 litų“⁶⁶. Vis dėlto 1927 m. gegužės 20 d. atvykus naujam klebonui Vincui Dumčiui spaudoje rašoma, kad norima vėl pradėti bažnyčios statybos darbus, tačiau išde tėra 3000 litų⁶⁷. Toliau rinkti lėšas bažnyčios statybai sekėsi vis sunkiau. Kaip teigia tyrėjai L. Jovaiša ir R. Stankevičienė, galima daryti prielaidą, kad 1929 m. architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis suprojektavo „ekonominių“ bažnyčios rekonstrukcijos projektą⁶⁸. 1929 m. susidurta su bažnyčios statybos darbuotojų užmokesčio problemomis, tai ypač neigiamai vertino architektas Landsbergis-Žemkalnis⁶⁹. Tais pačiais metais parapijos nuspręsta paimti 20000 litų paskolą, prie kurios grąžinimo vėliau daugelis parapijiečių atsisakė prisidėti⁷⁰.

Taigi, architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio sakralinių pastatų projektavimo ir statybos proceso demokratizavimas atspindi to meto Bažnyčios siekius aktyviau įtraukti tikinčiuosius ne tik į liturgiją, bet ir į Bažnyčios gyvenimą už liturgijos ribų. Šis tikinčiųjų aktyvumas turėjo skirtingą poveikį priklausomai nuo bendruomenės. Kai kuriais atvejais architektui buvo sudarytos visos sąlygos įgyvendinti modernios sakralinės architektūros viziją. Kitais atvejais bendruomenės įsitraukimas vedė prie estetinių kompromisų, o biudžeto rinkimo pobūdis prie daug lėtesnio bažnyčios pastatymo proceso bei paprastesnių, pigesnių projektų. Tiriant Pirmosios Lietuvos Respublikos modernios sakralinės architektūros raidą svarbu įvertinti bendruomenės, kurios įtaką didėjo, poveikį naujoms pastatų formoms.

⁶⁶ Berželis (1928), 387.

⁶⁷ Kontrolierius (1927), 335.

⁶⁸ Jovaiša (2007), 424.

⁶⁹ Česnakovo laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Sudargas, 1929 09 29, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 226, l. 16.

⁷⁰ Vilkaviškio vyskupijos laiškas Sudargo kelbonui, Vilkaviškis, 1935 08 26, Kaimelio Šv. arkangelo Mykolo parapijos archyvas, Sudargo Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios byla.

Vytauto Landsbergio-Žemkalnio bažnyčios modernizmo stiliaus aspektu

Architektas Landsbergis-Žemkalnis siekė sukurti modernią sakralinę erdvę, kuri įsiliėtų į modernėjančių Pirmosios Lietuvos Respublikos miestų kontekstą. Lygiai kaip ir Vakarų pasaulio modernėjančių miestų vizijose, Lietuvoje buvo numatyta vieta ir modernaus žmogaus religinėms praktikoms, tam kurta nauja architektūrinė kalba. Kurdamas sakralinę architektūrą architektas Landsbergis-Žemkalnis taikė lygiai tuos pačius jo „racionalios statybos“⁷¹ principus, kokius taikė ir sekuliarios paskirties pastatams. Kartu, pabrėždamas sakralinių erdvių išskirtinumą, jis sukūrė keletą naujų meninių raiškos priemonių, kurias pritaikė tik sakraliniams pastatams.

Pranešime, skaitytame Apskrities ir miestų inžinierių suvažiavime 1932 m. kovo 18 d., apibrėždamas moderniąją architektūrą, Landsbergis-Žemkalnis teigė, kad naujoji architektūra yra erdvės sistema – kompleksas, komponuojamas iš atskirų plotų, skirtas tam tikram socialiniam-visuomeniniam turiniui⁷². Architektas atmetė senąją Vitruvijaus triadą – nauda, tvirtumas, grožis (utilitas, firmitas, venustas): „naujoji architektūra, palikdama metafizinę idealistinės estetikos esmę, ieško meniškų formų bei meniškos išraiškos statybiniam materializmui“⁷³. Modernios architektūros esmė tekste aiškinama pasitelkiant architekto Le Corbusier žodyną – „naujojoje architektūroje architektūriniai ir fiziniai-mechaniniai pradmenys susilieja į vieną visumą – namas-mašina“⁷⁴. Tokia modernios architektūros sąvoka architektas vadovavosi kurdamas ir modernią sakralinę architektūrą.

Kurdamas sakralinę architektūrą Landsbergis-Žemkalnis projektavo nebrangias sakralines erdves, kurias būtų galima pastatyti greitai. Toks siekis buvo realizuojamas modernizuojant pastatų projektavimo ir statymo procesą. Šį modernios architektūros aspektą architektas taip

⁷¹ Pranešimo „Statybos racionalizacija ir techninė priežiūra“ juodraštis, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, Kaunas, 1932 03 18, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 235, l. 1.

⁷² Ten pat.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Ten pat.

pat aprašė tekste „Statybos racionalizacija ir techninė priežiūra“. Čia jis pristatė šešių punktų „statybos racionalizacijos“ programą. Modernaus pastato projektavimo ir statymo procesas, pagal architektą, turi atitikti šiuos aspektus: tai statybinių procesų racionalizacija, techninių procesų racionalizacija, finansavimo planas, statybos medžiagos gamybos ir tiekimo racionalizacija, darbo ir techninės eigos racionalizacija ir projektavimo racionalumas⁷⁵. Šią programą architektas apibendrino taip: „statybos racionalizacija ir statybos papiginimas – sinonimai. Svarbiausia papiginimo sąlyga yra sistemingumas, atidus ir stropus projektavimas“⁷⁶.

Apie Kybartų bažnyčią 1939 m. spaudoje rašyta, kad bažnyčia pastatyta „turbūt rekordiniu laiku – per vienerius metus“⁷⁷. Efektyvioms statyboms buvo pasitelkti „statybos racionalizacijos“ metodai. Visų pirma, išsirinktos šiuolaikiškos statybos medžiagos: naudoti gelžbetonio perdengimai ir konstrukcijos, betonas⁷⁸. Bažnyčioje pritaikytos konstrukcinės naujovės – pats architektas suprojektavo sudėtingą gegninę stogo konstrukciją su pakabinamomis lubomis⁷⁹. Statybos buvo sistemingai planuotos. Pradėdamas statybas, architektas sudarė detalią bažnyčios statymo sąmatą, kurioje buvo apskaičiuotos tiek medžiagos, tiek darbuotojų atlygis⁸⁰, iš anksto paruošė statybos brėžinius. Statyboms iš anksto ruošėsi ir klebonas su bažnyčios komitetu: laiške, parašytame 1926 m. gruodžio 23 d., architektas Landsbergis-Žemkalnis kviečiamas projektuoti bažnyčią ir minima, kad parapija jau turi įsigijusi sklypą ir tris ketvirtadalius reikalingos medžiagos⁸¹, buvo iš anksto renkamas biudžetas⁸². Bažnyčios projektas kurtas atsižvelgiant į pastato funkciją – čia

⁷⁵ Ten pat, 2.

⁷⁶ Ten pat, 23.

⁷⁷ N. (1939), 8.

⁷⁸ Kybartų bažnyčios statybų sąmata, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, Kaunas, 1927 04 09, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 221, l. 1–14.

⁷⁹ Nakas 1997: 21.

⁸⁰ Kybartų bažnyčios statybų sąmata, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, Kaunas, 1927 04 09, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 221, l. 1–14.

⁸¹ Ten pat, 15.

⁸² Kybartų Romos katalikų parapijos bažnyčiai statyti komiteto laiškas Amerikos lietuviams, Kybartai, 1927 03 10, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 221, l. 17.

pritaikytos kristocentrinio liturginio judėjimo rekomenduojamos naujovės, atsižvelgta į „judesių grafiką“⁸³.

Mažeikių bažnyčios projektavimo ir statymo procesas truko aštuonerius metus. Statybos užsitęsė visų pirma dėl to, kad lėšų buvo surenkama mažiau nei tikėtasi, taigi nepaisyta vieno iš „statybos racionalizavimo“ aspektų – efektyvaus finansų planavimo⁸⁴. „Dėl lėšų stokos šiais metais daug darbo neplanuojama padaryti, nes iš komiteto bus duodama tik 2000 Lt“ – 1930 m. laiške architektui rašė tuometinis klebonas Budvydis⁸⁵. Tokių laiškų iš Mažeikių klebonų architektas Landsbergis-Žemkalnis sulaukė ne vieno. Darbą lėtino ir parapijos neapsisprendimas projekto klausimu – statyboms įsibėgėjus jį sugalvota keisti. Vis dėlto architektas stengėsi kaip įmanoma efektyviau organizuoti darbą, naudojo naujus statybos metodus. Apie tokius architekto veiksmus byloja šaltiniuose išlikusi medžiaga: statyboms parengta detali sąmata⁸⁶, susirašinėjimai su statybos rangovais⁸⁷, iki statybos sezono parengti darbo brėžiniai ir t. t.⁸⁸. Statydamas Mažeikių bažnyčią architektas pasitelkė mokslinius tyrimus: ištyrė perkamų plytų kokybę⁸⁹, atliko vietos grunto analizę⁹⁰.

Be to, kad architektas Landsbergis-Žemkalnis siekė modernizuoti pastatų projektavimo ir statymo procesą, sakralinei architektūrai jis taip pat taikė keletą modernių grynai estetine funkcija atliekančių meninių priemonių. Svarbu pastebėti, kad architektūrą, kurioje modernizmas

⁸³ Pranešimo „Statybos racionalizacija ir techninė priežiūra“ juodraštis, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, Kaunas, 1932 03 18, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 235, l. 7.

⁸⁴ Ten pat, 5.

⁸⁵ Stanislovo Budvydžio laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Mažeikiai, 1930 06 17, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 224, l. 29.

⁸⁶ Mažeikių R. k. bažnyčiai statyti sąmata, aut. Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 224, l. 1–4.

⁸⁷ Stanislovo Budvydžio laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Mažeikiai, 1930 02 28, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 224, l. 28.

⁸⁸ Vytauto Landsbergio-Žemkalnio laiškas dėl galutinio projekto, 1931 05 01, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 224, l. 37.

⁸⁹ Stanislovo Budvydžio laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Mažeikiai, 1931 05 23, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 224, l. 39.

⁹⁰ Bronislovo Vaišnoros laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Šakiai, 1934 11 22, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 224, l. 77.

20. Kybartų bažnyčios perspektyva. LLMA, f. 81, ap. 1, b. 686, l. 12

taikomas tik estetiniu lygmeniu, Landsbergis-Žemkalnis vertino kaip absoliučią modernistinės architektūros antitezę, vadino „naujoviško stiliaus trafaretu“, apgaulingai vaizduojančiu modernizmo principus⁹¹. Taigi, naujos meninės priemonės negali būti atsiejamos nuo likusios

⁹¹ Ten pat.

21. Kybartų Eucharistinio Išganytojo bažnyčios sienos, skiriančios centrinę navą nuo šoninės. Mildos Adamonytės nuotr., 2020

pastato dalies, kurios formas nulėmė „fiziniai-mechaniniai pradmenys“⁹², modernizuotas projektavimo ir statymo procesas.

Pagrindinė estetinę funkciją atliekanti meninė priemonė, kurią architektas Landsbergis-Žemkalnis naudojo visose projektuotose ir statytose bažnyčiose, – tai keletas dekoratyvinių detalių abstrahavimas ir padidinimas. Kybartų bažnyčioje ryškūs pagrindinio fasado akcentai – išdidintų ir abstrahuotų formų centrinis pusapskritės arkos įgilintas portalas, apjuostas profiliuotomis juostomis bei išdidintų formų karnizas su dantukais. Fasadų kampus puošia taip pat išdidintos horizontalios traukos (žr. 20 iliustraciją). Eksterjere taikytas meninis principas atsikartoja ir bažnyčios interjere – vienas ryškiausių interjero akcentų yra centrinę nuo šoninių navų skiriančios arkados, paremtos kolonomis su abstrahuotų formų padidintais kapiteliais (žr. 21 iliustraciją). Tokie dekoru principai taikyti ir kitose architekto projektuotose ir statytose bažnyčiose. Vėlesniuose projektuose, t. y. Mažeikių ir Šakių bažnyčiose, pusapskritės formos langai ar nišos keičiami į stačiakampius ar apskritus – tai taip pat modernistinės

⁹² Ten pat.

architektūros bruožai. Be keleto pabrėžtų dekoratyvinių detalių, likusi bažnyčių eksterjero ir interjero dalis palikta minimaliai dekoruota, dėmesys sutelktas į ramias tūrių formas.

Taigi, architekto Landsbergio-Žemkalnio bažnyčios negali būti atsiejamos nuo modernios architektūros minties. Joms architektas taikė „racionalios“ statybos principus taip drąsiai, kaip tai darė kurdamas ir kitus pastatus. Landsbergis-Žemkalnio projektuotos ir statytos bažnyčios nuo istoristinio stiliaus bažnyčių skiriasi ir tuo, kad joms taikytos tam tikros naujos modernizmo architektūrai artimos meninės priemonės.

Vytauto Landsbergio-Žemkalnio bažnyčios ir nacionalinių idėjų reprezentavimo siekiai

Landsbergio-Žemkalnio projektuotos ir statytos bažnyčios iškilo kaip naują nacionalinį identitetą reprezentuojančios erdvės. Pirma, bažnyčios tapatinotos su „tautinio stiliaus“⁹³ idėja. Antra, naujas bažnyčios stilius suprastas kaip priešprieša carinės Rusijos okupacijos laikotarpiu taikytam istorizmo stiliui. Turint omenyje, kad Pirmojoje Lietuvos Respublikoje „žmonių susitelkimas į katalikybę ir lietuviybę neretai turėjo tą pačią formą [...] – parapijos bažnyčių“⁹⁴, o bažnyčios erdvė turėjo tapti „tautos meninio stiliaus epicentru“⁹⁵, tampa aišku, kad Landsbergis-Žemkalnis galėjo tapatinti siekius savo projektuojamoje sakralinėje architektūroje atrasti naujas formas ir taip pat išreikšti „tautos dvasią“⁹⁶.

Moderniose bažnyčiose pageidautas vadinamasis tautinis stilius Lietuvos architektūroje neįgavo ryškesnės materialios architektūrinės išraiškos. Kaip teigia tyrėjas Vaidas Petrulis, „tariamasis architektūros tautiškumas dažnai sietas su bet koku pozityvesniu reiškiniu“⁹⁷. Nacionalinio identiteto perteikimo reikšmė buvo priskiriama modernių Landsbergio-Žemkalnio bažnyčių kompozicinei visumai. Vis dėlto ši reikšmė galėjo

⁹³ Petrulis (2015), 59.

⁹⁴ Smilingytė-Žeimienė (2009), 11.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Petrulis (2015), 85.

⁹⁷ Ten pat, 59.

paskatinti architektą ieškoti naujų formų, o tikinčiųjų ir miesto bendruomenę lengvai priimti pokyčius.

Naujos architektūros sąsajos su nacionaline tapatybe geriausiai atsiskleidžia Kybartų bažnyčios projektavimo ir statymo procese. Idėja, jog Kybartų bažnyčia turėtų ženklinti ne tik religines, bet ir nacionalines vertybes, buvo ryški nuo pat bažnyčios statymo proceso pradžios. Visų pirma, projektuoti Kybartų bažnyčią architektas buvo pakviestas dėl savo tautinės tapatybės: „Jau mums buvo pagaminęs vienas Vokietijos architektorius projektą, bet mes visgi nutarėm kreiptis prie Tamstos, kaip Lietuvos architektoriaus, kad į stilių ir statybą įnešti tautiškumo. Mes manom statyti modernišką bažnyčią.“⁹⁸

Kybartų parapijos kunigo ir statybos komiteto pastangos statyti „gražią“ bažnyčią taip pat atsirėmė į nacionalines vertybes. Laiške Amerikos lietuviams statybos komitetas rašė: „Bažnyčiai statyti Komitetas, atsižvelgdamas į tai, kad Kybartų miestas yra anga iš Vokietijos į Lietuvą, į kurią kiekvieną dieną keletas traukinių su įvairių tautų keleiviais atvažiuoja, užsibrėžia pastatyti GRAŽIĄ bažnyčią. Tuomi norima pažymėti įvažiavusiam į Lietuvą europiečiui, kad lietuviška-kultūrinė sąmonė pilnai yra pribrendusi [...] ir kad Lietuva nėra Rusija; Lietuva yra grynai lietuvių-katalikų šalis. Tokiu būdu graži Kybartuose bažnyčia turi ne tik vietos lietuviams-katalikams dvasiniai-kultūrinės reikšmės, bet kartu ir visai naujai atgimusiai Lietuvos valstybei.“⁹⁹

1929 m. sausio 19 d. vietinėje spaudoje pranešant žinią, kad bažnyčia baigiama statyti, straipsnis pavadintas „Garbė Dievui ir Lietuvai“¹⁰⁰. Bažnyčios architektūra tikintiesiems derėjo su nacionalinėmis-politinėmis paskatomis grįžtais plakatais. 1931 m. spalio 24 d. vietinėje spaudoje rašoma: „Kybartų bažnyčioj, tik įėjus per duris, tuoj metasi į akis aukštai prie didžiojo Altoriaus ištiestas parašas: „Mūsų Vilnių mums gražinti teikis. Meldžiam Tavęs, Viešpatie!“ Šį obalsį kiekvienas įėjęs per duris (o čia

⁹⁸ Viktorio Kuraičio laiškas Vytautui Landsbergiui-Žemkalniui, Kybartai, 1926 12 23, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 221, l. 15.

⁹⁹ Kybartų Romos katalikų parapijos bažnyčiai statyti komiteto laiškas Amerikos lietuviams, Kybartai, 1927 03 10, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 221, l. 17.

¹⁰⁰ *Svečias* (1929), 36.

22. Fotografija „Kybartai“.
Vincio Uždavinio nuotr., 1927–1928.
Šiaulių „Aušros“ muziejus,
inv. Nr. ŠAM GEK 107965/15

dažnai užklystama ir užsieniečių) kiekvienas tuoj pastebi ir savo širdy juos pakartoja ir prašo Aukščiausiąjį nulenkti išdidaus lenko puikybę ir grąžinti sostinę Vilnių.¹⁰¹

Kybartų bažnyčia su aukštu modernių formų bokštu buvo statyta kaip urbanistinė priešprieša kitoje kelio pusėje stovinčiai XIX a. antroje pusėje pastatyta Kybartų Šv. Aleksandro Neviškio cerkvei (žr. 22 iliustraciją). Kybartų parapijos statybos komiteto laiške Amerikos lietuviams dėstyta: „norima pažymėti įvažiuojančiam į Lietuvą europiečiui, [...] kad riogsąs netoli stoties cerkvės bokštas tai tik buvusios priespaudos liekana“¹⁰². Lietuvos pasienio miesto su svarbiu tranzitinę funkciją atliekančiu geležinkeliu gyventojams buvo labai aišku, kad jų miesto architektūra ir urbanistika atspindi vietos vertybes, identitetą. „Bažnyčia bus tikrai rymiško stiliaus su ypač gražiu bokštu“¹⁰³, – rašė Amerikos lietuviams Ky-

bartų bažnyčios statybos komitetas. Kybartų bažnyčios liaunas varpinės bokštas siekia net trisdešimt metrų aukštį¹⁰⁴. Ne tik bokštas, bet ir bažnyčios vieta byloja apie tai, kad šiam pastatui mieste suteikta išskirtinė reikšmė: iš valdžios gauta bažnyčiai statyti miesto vieta, pasak komiteto, „pati gražiausia Kybartų mieste: a) miesto centre; b) prie principinės gatvės; c) netoli geležinkelio stoties.“¹⁰⁵

¹⁰¹ Mošaičių (1931), 591.

¹⁰² Kybartų Romos katalikų parapijos bažnyčiai statyti komiteto laiškas Amerikos lietuviams, Kybartai, 1927 03 10, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 221, l. 17.

¹⁰³ Ten pat.

¹⁰⁴ Kančienė, Minkevičius (1993), 23.

¹⁰⁵ Kybartų Romos katalikų parapijos bažnyčiai statyti komiteto laiškas Amerikos lietuviams, Kybartai, 1927 03 10, LLMA, f. 81, ap. 1, b. 221, l. 17.

Taigi, modernios architekto Landsbergio-Žemkalnio bažnyčios tapo neatsiejamais sparčiai besiplečiančių Lietuvos miestų orientyrais, ženklinančiais pakitusias vietos dvasines, kultūrinės ir politines vertybes. Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu ryški sąsaja tarp modernumo, religingumo ir nacionalinės valstybės idėjos galėjo būti priežastimi sakralinėje architektūroje taikyti naujoves.

Išvados

Architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio bažnyčiose pastebimi vidaus įrangos pokyčiai – tai pakitusios altoriaus proporcijos, siekis taikyti menų sintezės bažnyčioje idėją, gerinti altoriaus matomumą. Šie pokyčiai gali būti susiję su XX a. I pusėje vykusio liturginio judėjimo idėjomis – bažnyčios turi panašumų į kristocentrinės liturginio judėjimo krypties šalininkų vidaus įrangos sprendimus. Landsbergio-Žemkalnio projektuotų ir statytų bažnyčių atvejis leidžia manyti, kad liturginio judėjimo idėjos galėjo daryti įtaką modernios sakralinės architektūros raidai Pirmojoje Lietuvos Respublikoje.

Landsbergio-Žemkalnio sakralinės architektūros projektavimo ir statymo raidoje atsiskleidžia kita socialinio pobūdžio naujovė – stiprus tikinčių įsitraukimas į bažnyčios projektavimo ir statymo procesą. Demokratiškesnis nei anksčiau bažnyčių statymo procesas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje galėjo lemti skirtingus sakralinės architektūros rezultatus. Vienais atvejais architekto iniciatyvos taikyti architektūrinės naujoves buvo sutiktos palankiai, kitais atvejais atvirkščiai – jų nenorėta. Tiriant modernios sakralinės architektūros raidą Pirmojoje Lietuvos Respublikoje svarbu įvertinti bendruomenės įsitraukimo faktorių.

Architektas-modernistas Landsbergis-Žemkalnis sakraliniams pastatams taikė visai savo kuriamai architektūrai būdingus modernios architektūros kūrimo principus. Sakralinės architektūros projektavimo ir statymo procese jis vadovavosi paties aprašyta „statybos racionalizacijos“ programa. Kartu architektas sukūrė ir keletą meninių raiškos priemonių, kurias naudojo tik sakraliniuose pastatuose. Landsbergio-Žemkalnio sakralinės architektūros atvejis leidžia manyti, kad atsinaujinti linkę

architektai-modernistai Pirmojoje Lietuvos Respublikoje galėjo kurti naują architektūrinę sakralinių pastatų ir jų erdvių kalbą.

Modernioms Landsbergio-Žemkalnio bažnyčioms Pirmojoje Lietuvos Respublikoje buvo suteikta nacionalinio identiteto reprezentavimo reikšmė. Bažnyčios urbanistiniame kontekste ženklino kokybiškai naują tiek dvasinį, tiek socialinį-politinį šalies gyventojų vertybinį etapą. Aptartosios bažnyčios atskleidžia, kad Pirmojoje Lietuvos Respublikoje egzistavęs ryšys tarp naujos nacionalinės valstybės kūrimo ir religinio atgimimo idėjų galėjo leisti architektams sakraliniams pastatams taikyti naujas architektūrinės raiškos priemones, o šalies gyventojus paskatinti lengviau priimti architektūrinius pokyčius.

Architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio sakralinės architektūros atvejis atskleidžia, jog Lietuvoje 1918–1940 m. vyko sakralinės architektūros modernėjimas – kai kurie architekto projektuotų ir statytų bažnyčių bruožai buvo grindžiami naujomis idėjomis. Tampa aišku, kad modernią valstybę kuriantys Lietuvos gyventojai numatė vietą ir religinėms praktikoms, mąstė, kaip galėtų būti atnaujintos, aktualizuojamos sakralinės erdvės.

Publikuoti šaltiniai

- A. B., Šakiai, *Šaltinis*, 1933 05 08, Nr. 19, p. 300.
 Berželis, Sudargas, *Šaltinis*, 1928 06 23, Nr. 24, p. 387.
 Ežekšnis, Ne visai gera, *Šaltinis*, 1926 10 07, Nr. 31, p. 444.
 Jakštas Adomas, Šakiai, *Šaltinis*, 1932 11 05, Nr. 45, p. 643.
 Kontrolierius, Nauja bažnyčia, *Šaltinis*, 1927 05 20, Nr. 21, p. 335.
 Kun. S., Apie parapijinius bažnyčių komitetus ir tarybas, *Tiesos kelias*, 1925 05 08, Nr. 5, p. 107(320).
 Mošaičių M., Atlaidai ir sukaktuvės, *Šaltinis*, 1929 10 26, Nr. 43, p. 560.
 Mošaičių M., Vilniaus diena, *Šaltinis*, 1931 10 24, Nr. 43, p. 591.
 N., Kybartų parapijos įsteigėjo sukaktis, *XX amžius*, 1939 04 17, Nr. 85(837), p. 8.
 Ruošiamasi naujos bažnyčios statybai, *Suvalkietis*, 1931 06 07, Nr. 23(59), p. 4.
 Š. Bažnyčios statybos darbai Šakiuose, *Šaltinis*, 1939 08 05, Nr. 32, p. 627.
 Sl-tis, B. Statys naują bažnyčią, *Šaltinis*, 1927 01 20, Nr. 4, p. 61.
 Svečias, Garbė Dievui ir Lietuvai, *Šaltinis*, 1929 01 19, Nr. 3, p. 36.
 T. Dr., Iš Barzdų (Šakių), *Šaltinis*, 1933 02 04, Nr. 6, p. 81.

Ten buvęs. Šakiai. *Šaltinis*. 1937 03 27. Nr. 13, p. 204.

Ūsas J., Bažnytiniai reikalai, *Šaltinis*, 1929 06 04, Nr. 18, p. 235.

Ūsas J., Rengiama statyti bažnyčia, *Šaltinis*, 1928 07 28, Nr. 29, p. 467.

Literatūra

Beach Derek, Pedersen Rasmus Brun, *Process-tracing methods: foundations and guidelines*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2014.

Britton Karla Cavarra, A Diaspora of Modern Sacred Form: Auguste Perret, Le Corbusier and Paul Valéry, *Modern Architecture and the Sacred: Religious Legacies and Spiritual renewal*, ed. R. Andreson, M. Sternberg, London: Bloomsbury Publishing, 2020, p. 143–158.

Drėmaitė Marija, Moderniosios architektūros paveldas Lietuvoje: teorinis aspektas, *Journal of Architecture and Urbanism*, 2012, Nr. 36 (3), p. 149–160, [interaktyvus], DOI: <http://doi.org/10.3846/20297955.2012.732481>, [2021-05-01].

Van Oers Ron, Introduction to the Programme on Modern Heritage, *Identification and Documentation of Modern Heritage*, ed. Ron van Oers, Paris: UNESCO World Heritage Centre, 2003, p. 7–14.

Jankevičiūtė Giedrė, *Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003.

Jankevičiūtė Giedrė, Kybartai. Didysis altorius, *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, T. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 2: *Vilkaviškio dekanatas*, sud. Teresė Jurkuvienė, Vilnius: Gervelė, 1997, p. 181–184.

Jovaiša Liudas, Stankevičienė Regimanta, Smilingytė-Žeimienė Skirmantė, Sudargas. Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 6: *Šakių dekanatas*, d. 2: *Naudžiai-Žvirgždaičiai*, sud. Regimanta Stankevičienė, Dalias Vasiliūnienė, Gabija Surdokaitė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 411–432.

Kančienė Jolita, Minkevičius Jonas, *Architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

Misius Kazys, Šinkūnas Romualdas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius: Pradai, 1993.

Nakas Algimantas, *Architektas inžinierius Vytautas Landsbergis-Žemkalnis ir jo darbų konstruktoriai*, Vilnius: Technika, 1997.

Petrulis Vaidas, *Lietuvos tarpukario architektūrinis palikimas: materialumo ir nematerialumo dermė*, Kaunas: Technologija, 2015.

Smilingytė-Žeimienė Skirmantė, *Lietuvos bažnyčių dailė: XX amžiaus I pusė*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.

Stegers Rudolf, *Sacred Buildings: A Design Manual*, Basel: Birkhäuser, 2008.

Šliūpas Jonas, *Katalikų bažnyčios veikimas Nepriklausomoje Lietuvoje 1919 iki 1933 m.*, Šiauliai: Titnagas, 1934.

Milda Adamonytė

Modernisation of Ecclesiastical Architecture in Lithuania in 1918–1940: the Churches of Architect Vytautas Landsbergis-Žemkalnis

Summary

According to the latest research on modern architecture, modern churches, Orthodox churches, synagogues, and mosques, based on new ideas, sprang up worldwide during the first half of the 20th century. However, although the phenomenon of the modern architecture of the First Independent Republic of Lithuania (1918–1940) has attracted much attention from researchers, modern sacred architecture, excluding certain objects, has remained on the margins of research. This paper aims to examine the modern aspects of the new sacred architecture of the First Independent Republic of Lithuania through the creative legacy of architect Vytautas Landsbergis-Žemkalnis.

The research has revealed that the modernisation of sacred architecture took place in the First Independent Republic of Lithuania, and the sacred architecture of Landsbergis-Žemkalnis was based on several new ideas. First, the designing and building processes of the churches used by Landsbergis-Žemkalnis suggests that the ideas of the liturgical movement may have influenced the development of modern sacred architecture at that time. Second, the faithful's strong involvement in the process of designing and building these churches appeared. In addition, the processes reveal that these architectural innovations could only have been implemented with the community's approval.

Landsbergis-Žemkalnis applied the same principles of modern architecture to sacred buildings, as he applied to all his architecture. His sacred architecture reveals that architects-modernists, who were inclined toward renewal, could have created a new architectural language for the sacred spaces of modern times in the First Independent Republic of Lithuania. The legacy of Landsbergis-Žemkalnis reveals that the connection between the creation of a new nation-state and the ideas of religious revival may have encouraged architects to apply new forms of architectural expression to sacred buildings and made it easier for the inhabitants to embrace these changes.

Keywords: modern architecture, sacred architecture, the First Independent Republic of Lithuania, architect Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, analysis of the process